

КОРЕЛАТИ ИМПЕРФЕКТА У НОВИНАРСКОМ СТИЛУ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Сажетак: Имперфекат је глаголско време које се у говору, а у великој мери и у писаној речи, изгубило из употребе у савременом српском језику. Најчешће се замењује перфектом несвршених глагола или релативним презентом. Према Рајхенбаху (1947) имперфекат дефинише следећа комбинација временских тачака: E, R-S, што значи да је евентуалност означена њиме лоцирана у прошлости, односно да је антериорна у односу на моменат говора S. У раду ћемо говорити о својствима имперфекта у српском језику и његовој употреби, а затим упоредити ове карактеристике са особинама имперфекта у шпанском језику, у коме се он доследно чува. Покушаћемо да покажемо да је основни разлог за његово губљење у српском управо постојање морфолошког аспекта, па је семантика имперфекта могла у потпуности да буде замењена перфектом несвршених глагола, док у шпанском језику, за који је карактеристичан синтаксички аспект, једино глаголско време може да оствари ту функцију. За потребе рада анализирани су примери из *Политике online*, као и примери добијени претрагом путем Гугла.

Кључне речи: имперфекат, корелати, новинарски стил, српски језик, аспект, семантика

1. Увод

Имперфекат је глаголско време које се у говору, а у великој мери и у писаној речи, изгубило из употребе у савременом српском језику. Од функционалних стилова може се једино очекивати у књижевноуметничком, док се у осталим стилима, пре свега разговорном и новинарском, могу срести неколики облици имперфекта (нпр. *беше, зваше*) који се више и не употребљавају у свом темпоралном значењу, већ у значењима о којима ће бити више речи у другом делу овога рада. Не искључујемо могућност чувања појединих облика имперфекта у неким дијалекатским областима српског језика, за шта постоје потврде у описима наших дијалеката, али ми се тим питањем у овом раду нећемо бавити. Потврду о губљењу имперфекта налазимо у

¹ dragana.veljkovic@filfak.ni.ac.rs

свим релевантним граматикама српског језика, а о томе сведочи и невелики простор који се овом глаголском времену у њима посвећује. Још је Томо Маретић у својој *Граматници хрватскога или српскога књижевног језика*, говорећи о овом глаголском облику, истакао како га и Вук, у чијем се преводу *Новог завјета* имперфекат, под утицајем црквенословенског оригинала, у изобиљу користи, у осталим својим делима, па и у преписци врло ретко употребљава (Маретић, 1963: 616), будући да је „имперфекат у народном живом говору уопће риједак (...) особито у оним крајевима којих је говор Вук год. 1818. добро познавао“ (Исто: 246). М. Стевановић потврђује овакву употребу имперфекта код Вука (Стевановић, 1967: 104–105). Имперфекат се у нашем језику замењује перфектом несвршених глагола и релативним (приповедачким) презентом. О разлозима његовог нестајања и замењивања управо овим глаголским облицима биће више речи у трећем и четвртном делу рада. Говорићемо још о семантици имперфекта у нашем језику и његовим употребама, покушати да одговоримо на питање шта у семантици имперфекта доприноси *доживљености* њиме означене радње, а затим ћемо показати до којих резултата о заступљености имперфекта смо дошли анализом корпуса из новинарског стила, као и претрагом путем Гугла.

2. О својствима имперфекта у српском језику и његовој употреби

Према Рајхенбаху (Reichenbach, 1947) имперфекат дефинише следећа комбинација временских тачака: E, R-S, што значи да је евентуалност (радња или стање) означена њиме лоцирана у прошлости, односно да је антериорна у односу на моменат говора S. Оно што карактерише имперфекат, будући да се по Рајхенбаху и аорист представља истом комбинацијом тачака, јесте да евентуалност уведена њиме подразумева трајање, док аорист искључује трајање процеса. Имперфекат је стога у српском језику аспектуално маркирано време, јер се гради искључиво од имперфективних глагола. Будући да евентуалност означена имперфектом подразумева трајање, однос између референцијалне тачке R и евентуалности E означене глаголом у имперфекту могла би се представити овако: $R \subseteq E$, што значи да евентуалност уведена имперфектом укључује референцијалну тачку R. Како се аорист у српском језику готово искључиво гради од перфективних глагола, тачка R и евентуалност означена аористом коинцидирају, што искључује трајање, а могло би се представити овако: $E \subseteq R$ (пример 1). Иако се овом приликом нећемо посебно освртати на семантику ретког и неуобичајеног аориста имперфективних глагола, сматрамо да и за њега као и за аорист перфективних глагола важи да се евентуалност њиме означена може посматрати као завршена целина (као у примеру 2). Напомињемо да ћемо у овом делу рада анализирати примере из наших граматика, као и из онлајн издања Вуковог превода *Новог завјета*.

Глаголски процес се у имперфекту посматра у свом трајању, без могућности сагледавања његовог почетка или завршетка (пример 3).

- 1) Сад је баш сретох на степеништу. (Станојчић, 2010: 370) Аор.
- 2) Аргатовах три године дана (Стевановић, 1989: 634) Аор. несврш. гл.
- 3) Кад сам пролазио поред његове куће, он сеђаше на балкону и читаше новине. (Станојчић, 2010: 371) Импф.

2.1. Својства српског имперфекта

Осим *имперфективности*, важна особина нашег имперфекта је и његова *релативна употреба*,² а то значи да се ситуација њиме означена увек сагледава кроз референцијалну тачку, односно претходни контекст изражен неким другим прошлим временом (аористом, перфектом, приповедачким презентом и др.) или неким темпоралним адвербом (*тада, онда* и др.):

- 4) 1. У оно пак доба дође Јован крститељ, и учаше у пустињи Јудејској. (Јев. по Матеју, гл. 3, превод Вук Ст. Караџић)
- 5) 5. Тада излажаше к њему Јерусалим и сва Јудеја, и сва околина Јорданска. (Исто)

Још једна важна особина имперфекта, и не само српског, која директно проистиче из његове релативне употребе, јесте *глобална симултаност*, што значи да „ситуација описана реченицом у имперфекту важи за цео период који представља референцијалну тачку“ (Станојевић, Ашић, 2008: 83), свеједно да ли је референцијална тачка радња или стање изражено неким другим глаголским временом, или временски адверб, и без обзира на њено трајање.

Као важна особина српског имперфекта наводи се у домаћој литератури његово значење *доживљености*, тј. он „исказује прошле радње које су или доживљене или их онај ко говори таквима представља“ (Танасић, 2005: 430). Ми сматрамо да се семантика доживљености српског имперфекта налази у његовој аспектвалности, односно да управо његова имперфективност производи значење доживљености, као што у аспектвалности такође леже и узроци његовог нестанка.

Ситуације уведене имперфектом посматрају се изнутра, у њиховом току, без сагледавања њиховог почетка ни краја, док се аористом нпр. означавају ситуације које се посматрају од споља, као завршена целина. Позиција говорног лица је та која одређује перспективу, односно тачку гледишта. Тачка гледишта не може да постоји независно, она мора бити нечија тачка гледишта, а позиција лица се везује за време говорења *S*, у коме се говорно лице лоцира. *Перспектива*, односно *тачка гледишта* (point of view) кључна је за разумевање аспектских разлика, а сматрамо да у њој такође лежи семантика доживљености српског имперфекта. Олга Борик (Borik, 2002) у тумачењу руског аспекта утврђује да однос који одређује аспектске разлике у руском

² С. Танасић наводи, на основу сазнања до којих је дошла К. Милошевић (1977), да имперфекат може бити и индикативно употребљен (Танасић, 2005: 432).

језику јесте однос време говора S – референцијално време R , будући да однос време говора S и време догађаја E , који одређује однос између глаголских времена у руском језику, не може у исто време да одређује и аспекатски однос. Формално би се перфективни аспект могао приказати овако: $S \cap R = \emptyset$, што значи да је пресек између интервала S и интервала R празан скуп, док је време догађаја E увек садржано у референцијалном времену R , тако да се S и R никада не преклапају. Код имперфективног аспекта пак долази до преклапања S и R , односно $S \cap R \neq \emptyset$, док време догађаја E није садржано у референцијалном времену R .

Аористом се изражава радња која се вршила, односно извршила у одређеном моменту у прошлости или, чешће, у времену говорења о тој радњи, као у следећем примеру из разговорног језика:

б) Мама, паде књига!

Аорист је употребљен индикативно када означава радњу која се завршила у моменту говора S или се вршила до једног тренутка у том времену. Релативно је употребљен када је радња њиме означена извршена у прошлости изван момента говора. За аорист, као и за имперфекат, наши граматичари такође кажу да је доживљено време, а његову доживљеност омогућава то што се догађај у аористу увек посматра из момента говора, те је његов основни семантизам: $E-R, S$ (Станојевић, Ашић, 2008: 176–177). Управо овакав семантизам аориста, његова изузетна блискост са моментом говора, разлог је чувања аориста у глаголском систему нашег језика и његове уобичајене употребе у разговорном и другим функционалним стиливима, као и немогућности перфекта, као неутралног времена, да такву семантику у потпуности изрази.

Сматрамо да повезаност са моментом говора и у случају имперфекта доприноси његовој семантици доживљености. Код имперфекта се та повезаност огледа у односу момента говора S и референцијалне тачке R . Особине референцијалног времена одражавају тачку гледишта говорног лица у односу на ситуацију (евентуалност), док говорно лице може да стекне унутрашњу тачку гледишта у односу на дату ситуацију (евентуалност) једино уколико постоји одређени домен који укључује и релевантну евентуалност и позицију говорног лица, односно време говора S . Перспектива изнутра, унутар домена референцијалног времена, омогућује унутрашњу тачку гледишта, односно унутрашњу перспективу ($S \cap R \neq \emptyset$). Таква перспектива карактеристична је и за српски имперфекат и омогућава његову семантику доживљености. Аорист је најчешће у служби референцијалног времена код српског имперфекта (од неких говорника смо добили информацију да би једино имперфекат употребљен уз аорист могли чак и данас употребити у свом говору и да би им то изгледало природно), па сматрамо да његова семантика блискости са моментом говора доприноси и значењу доживљености имперфекта уз који се употребљава.

На нивоу дискурса имперфекат, будући да се гради од имперфективних глагола, углавном не производи секвенцијално тумачење, односно прогресију

у наразији, за разлику од аориста или перфекта перфективних глагола нпр. Глаголске ситуације изражене имперфектом производе симултаност, што се види из следећих примера:

- 7) 42. И уђе Исус у цркву Божију, и изгна све који продаваху и куповлаху по цркви, и испремета трпезе онијех што мијењаху новце, а клупе онијех што продаваху голубове. (Јев. по Матеју, гл. 21, превод Вук Ст. Караџић)
- 8) А Милош се са коња клањаше, те лијепо даре приваташе. (Танасић, 2005: 430)
- 9) Млазеви се стишаваху и добише зеленкасту боју. (Исто: 433),
- 10) 27. А кад је Исус одлазио оданде, за њим иђаху два слијепца вичући и говорећи: Помилуј нас, сине Давидов! (Јев. по Матеју, гл. 9, превод Вук Ст. Караџић)

Не може се, међутим, одбацити могућност секвенцијалног тумачења евентуалности изражених имперфектом, као ни код других глаголских облика који се граде од глагола несвршеног вида (за секвенцијално тумачење несвршеног презента налазимо потврде у: Танасић, 2005: 378). Чини нам се да је у наредном примеру секвенцијално тумачење могуће:

- 11) 8. А људи многи простријеше хаљине своје по путу; а други резаху грање од дрвета и простираху по путу. (Јев. по Матеју, гл. 21, превод Вук Ст. Караџић)

Радња исказана имперфектом понекад је постериорна у односу на референцијалну тачку, као у примеру:

- 12) Онда гурнуше једно јуне и бацаху се камењем на њега (Исто: 433), где се подразумева да је јуне најпре гурнуто, а да су се након тога бацали камењем на њега. Намера нам је била да овом приликом само региструјемо овакве примере, јер њихова анализа превазилази намере овог рада.

2.2 Употребе српског имперфекта

О употребама имперфекта већ је доста написано у нашим граматицама, па ћемо се овом приликом осврнути на могућа термилошка решења појединих употреба, која нам се чине прихватљивијим од постојећих, а примењују се приликом описа имперфекта у другим језицима (за француски језик в. Станојевић, Ашић, 2008). Навешћемо најчешће употребе српског имперфекта.

2.2.1 Темпорална употреба

Приповедачки (наративни) имперфекат. Овај тип имперфекта гради се од глагола активности (према Вендлеровој класификацији глагола) и највише се употребљава у приповедању:

- 13) 10. И кад јеђаше у кући, гле, многи цариници и грјешници дођоше и јеђаху с Исусом и с ученицима његовијем. 11. И видјевши то

фарисеји говораху ученицима његовијем: За што с цариницима и грјешницима учитељ ваш једе и пије? 18. Док он тако говораше њима, гле, кнез некакав дође и клањаше му се говорећи: Кћи моја сад умрије; него дођи и метни на њу руку своју, и оживљеће. 27. А кад је Исус одлазио оданде, за њим иђаху два слијепца вичући и говорећи: Помилуј нас, сине Давидов! (Јев. по Матеју, гл. 9, превод Вук Ст. Караџић)

Имперфекат стања. У нашим граматикама ова употреба имперфекта означава се као *квалификативна*. Будући да се овај тип имперфекта гради од глагола стања (према Вендлеровој класификацији глагола), сматрамо да је и назив „имперфекат стања“ прихватљивији. Њиме се означавају одређене карактеристике субјекта у одређеном тренутку у прошлости или ситуације, које су актуелне и трају у време догађаја уведеног неким другим глаголским временом:

14) Најзад нађосмо једну долину и једну зараслу стазу што се успињаше благим нагибом. (Танасић, 2005: 430)

15) 4. А Јован имаше хаљину од длаке камиље и појас кожан око себе; а храна његова бијаше скакавци и мед дивљи. (Јев. по Матеју, гл. 3, превод Вук Ст. Караџић)

Хабитуални имперфекат. У нашим граматикама сврстава се под квалификативни. „Хабитуалност подразумева регуларно понављање неког процеса у једном релативно дужем временском периоду“ (Станојевић, Ашић, 2008: 91). У следећим примерима имперфекат означава радњу, односно стање које се понавља у прошлости, а означено је адвербима *стално* и *опет*:

16) Њихови људи стално побољеваху. (Станојчић, 2010: 372)

17) Мало починувши, опет се скупљаху у зору. (Исто: 372)

Итеративни имперфекат и имперфекат регуларног понављања. Итеративни имперфекат означава да се радња или стање њиме изражено врши у низу временских интервала, док се имперфекат регуларног понављања карактерише ограниченим бројем итерације.

18) Сањаше је, у мукама, скоро сваку ноћ. (Танасић, 2005: 431) Итерат. импф.

19) Но више пута још, тога дана, њему се чињаше да опет млатара рукама. (Исто: 431) Импф. рег. понављ.

Гномски имперфекат.

20) Срамота спаваше, а мати јој не даваше. (Стевановић, 1967: 118)

Хабитуални, итеративни и гномски имперфекат представљају *нереференцијалне радње*. Радња је референцијална када се везује за један моменат, један временски одсек, а *нереференцијална* када се може вршити у низу временских интервала (о овоме видети више у: Танасић, 2005: 347–348). Код гномског имперфекта нема виšekратности, али гномичност по себи исказује један вид *нереференцијалности*. Имперфекат регуларног понављања референцијална је радња.

2.2.2 Модална употреба

Модални имперфекат гради се од модалних глагола. Одавно су те конструкције застареле, а оне од глагола *хтети* у дијалектима лексикализовани су облици. У савременом језику облици модалног имперфекта најчешће су замењени потенцијалом.

21) Слободане, ја ћа да погинем; ћаше се врну. (Н. Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, 1987: 251)

21) Да је још мало почекала, могасмо се узети. (Маретић, 1963: 624)

3. Резултати анализе корпуса

У корпусу сачињеном од 11 комплетних бројева *Политике online* (од 8. до 18. 10. 2012, 456 страна ворд документа) пронашли смо свега три примера са имперфектом, два са обликом *беше* и један са *бејаше*. Прва два употребљена су у двама колумнама, а трећи је из интервјуа.

Примери из Политике online

23) Беше време када је моја генерација помно чувала црвени пасош да га не украду јер је био високо цењен у свету на све четири стране поменутог (Зоран Христић, *Политика online*, 18.10.2012).

23) „Департизација“, је ли се то тако, беше, зове? (Владимир Кецмановић, *Политика online*, 10.10.2012).

23) Локалним властима досађивао сам с предлогом за уређење новог простора где би се лајковачко читалиште, макар за неко време, скућило и скрасило. Отварање Градске библиотеке, нове у новом простору, бејаше најважнији послератни догађај у Лајковцу и околини (Зоран Радисављевић, *Политика online*, 10.10.2012).

Пример 24 заправо је наслов колумне, а како ћемо видети нешто касније, на материјалу прикупљеном путем претраживача Гугл, ако се уопште јавља, облик *беше* готово искључиво се појављује у насловима текстова. У првим двама примерима облик *бити* је употребљен како би се њиме призвало сећање на одређени период живота, односно на одређени назив. У примеру 23 могли бисмо га заменити и са: „сећам се времена“ или нечим сличним, док се у другом призива сећање, па са сигурношћу можемо рећи да ни у једном од ових двају примера имперфекат није употребљен темпорално. Једино је у примеру 25, из интервјуа, имперфекат употребљен темпорално, чини се, пре свега, да би се њиме истакла старина догађаја о коме интервјуисани говори (период после Другог светског рата), или је пак употреба оваквих облика одлика његовог личног стила.

Примери са Гугла

Претраживањем путем Гугла пронашли смо примере са следећим облицима имперфекта: *беше*, *беше зове*, *бејаху*, *беху* и *зваше*.

БЕШЕ (Око 51.500.000 резултата)

- 26) Шта беше 5. октобар? (http://www.danas.rs/dodaci/sandzak/sta_bese_5_oktobar.42.html?news_id=249549)
- 27) Шта то беше достојанствен рад? (http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/sta_to_bese_dostojanstven_rad.4.html?news_id=248910)
- 28) Беше лето 2012. године (<http://www.svetronjenja-sdt.rs/index.php/ekspedicije/ekspedicije-2012/pojedinacno/292-bese-let-2012>)
- 29) Шта то беше победа? (<http://www.rtk.co.rs/sport/item/4298-sta-to-bese-pobeda>)

БЕШЕ ЗОВЕ (Око 550.000 резултата)

- 30) Људи!!! Како се беше зове овај чова??? Никако да се сетим... (<http://www.myspace.com/tincheee/photos/29668514>)
- 31) Како се ти беше зовеш? (<http://opusteno.rs/kutak-shvacenih-f63/kako-se-ti-bese-zoves-t15187.html>)
- 32) - Еј, ма да оставимо ми све – сетио се одједном Бранко – и одемо у оно место, како се бре беше зове? Знаш бре оно у Црној Гори? (<http://nish.rs/magazin/rubrike/socioloskikutak/otvori-oci/idila>)
- 33) Могу наши прекаљени другови неимари да се наљуте и да укину сваку сукцесију, санацију...како се оно беше зове, оно кад не радиш ништа па укинеш то ништа и бусаш се пред медијима да си из ничега направио Ништа :) (<http://www1.serbiancafe.com/lat/diskusije/mesg/15/16342795/jel-neko-pitao-mrku-i-velju-za-ovo.html?3>)

БЕЈАХУ (Око 61.000 резултата)

- 34) Шта то бејаху манири: Стојо, ти ли си?! (<http://www.scandal.rs/sta-to-bejahu-maniri-stojo-ti-li-si/>)
- 35) Кад бејаху клинци
(<http://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/431/Muzika/1100096/Kad+bejahu+klinci.html?email=yes>)
- 36) И бејаху избори
(http://www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/i_bejahu_izbori.888.html?news_id=192341)
- 37) Бејаху, избори...а на изборима...
(http://mightiestofthenine.blogspot.com/2007/01/blog-post_22.html)
- 38) Шта то бејаху Француска и Немачка? (<http://www.erepublik.com/en/article/-ta-to-bejahu-francuska-i-nema-ka--1130822/1/20>)
- 39) Они наши што некад бејаху (<http://www.izjave.net/quote/11365>)

БЕХУ (Око 5.610.000 резултата)

- 40) Шта то беху предизборна обећања (<http://www.vesti.rs/Subotica/Sta-to-behu-predizborna-obecanja.html>)
- 41) Омаж платанима... који беху у Београду. (http://djordjebobic.com/?page_id=2336)
- 42) И беху избори... (<http://www.politika.rs/rubrike/Kritika/tv-program/l->

behu-izbori.sr.html)

- 43) Ко беу дисиденти? (http://www.yuorpe.com/zines/republika/arhiva/98/182/182_11.HTM)
- 44) Подсети ме – ко то беу кавалери? (<http://www.demotivacija.rs/podseti-me-3683.html>)
- 45) Шта то беу месне заједнице? (<http://poljanica.forumotion.net/t70-sta-to-behu-mesne-zajednice>)
- 46) Шта то беу добросуседски односи (<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/feljtton/glas-javnosti-08-07-2009/sta-behu-dobrosusedski-odnosi>)
- 47) И беу слова, и би реч... (<http://ariel17forum.forumt.biz/f17-i-behu-slova-i-bi-rec>)

ЗВАШЕ (Око 86.300 резултата)

- 48) Десет љетњих прича на тему: Како се оно зваше градоначелник Бањалуке? (<http://www.byka.com/novost/27424/deset-ljetnjih-pricana-temu-kako-se-ono-zvase-gradonacelnik-banjaluke>)
- 49) Како се зваше програм за конверзију у xvid/divx? (<http://www.pcberza.rs/forum/topic.php?topid=48020&forid=32&katid=6>)
- 50) Како се зваше песма??? (<http://forum.burek.com/kako-se-zvase-pesma-t9579.wap2.html>)

Готово сви примери су из наслова интернет текстова, а само су примери са облицима *беше зове* и *зваше* са неких интернет форума где је језик порука веома близак разговорном стилу. Остали облици имперфекта, попут примера 51, најчешће се јављају у библијским текстовима на неким религиозним сајтовима, па њих нисмо узимали у обзир за потребе овог рада.

- 51) И имаху над собом цара анђела бездана коме је име јеврејски Авадон, а грчки Аполион. (http://www.biblija.info/ekavski/66_OTK/66OTK009.HTM)

И овај оскудни инвентар облика са имперфектом, као и онај из *Политике online*, још један су несумњиви доказ да је овај глаголски облик нестао из употребе у српском језику, и да га, осим у књижевноуметничком стилу, који је ипак на неки начин „вештачка“ творевина писаца, у осталим стилима у темпоралној употреби заправо више и нема. Остаје да се позабавимо забележеним облицима и покушамо да одгонетнемо каква им је функција у нашем савременом језику. Сам податак да је већина примера из наслова текстова говори да они ту имају одређену стилску функцију. Примери са *беше*, *зваше* и *беше зове* у функцији су присећања говорних лица на неке информације које су им биле познате (назив песме, програма за конверзију, име градоначелника Бањалуке и др.). За примере овог типа проф. М. Ковачевић каже да представљају модалну садашњост, односно да се овде може говорити о модалном презентском имперфекту, као и о његовој деиктичкој употреби (Ковачевић, 2008; Ковачевић, 2011). Ми сматрамо да су облици имперфекта о којима говоримо лексикализовани и да се, када су они у питању, не може говорити о имперфекту, ни у темпоралној, нити у модалној употреби, већ о партикулама које упућују на нешто из прошлости, које призивају у сећању

нешто што је било познато, па бисмо их назвали деиктичким партикулама, односно партикулама за присећање. То су у савременом језику окамењени, непроменљиви облици. И проф. Ковачевић, говорећи о облику *беше*, назива га деиктичком партикулом: „Из свега наведеног више је него јасно да је изгубљени осећај за употребу имперфекта довео до тога да се глагол *бити* у супстандардном језику у имперфекатској форми све чешће употребљава ван своје временске употребе, а у функцији деиктичке партикуле. Наиме, тај се облик употребљава у непромјењивој форми (у форми *беше*) за изражавање евокативног прошлог знања (слично деиктичкој партикули *оно*) не само уз презентске облике разних глагола (између којих је најфреквентнији глагол *звати се*) него и уз различите глаголе у перфекту (...)“ (Ковачевић, 2008: 156). Овде се не бисмо сложили да употребу ових облика треба везивати само за супстандардни језик.

Једино би се за примере са *беху* и *бејаху* могло рећи да су употребљени темпорално, али, будући да се налазе само у насловима текстова из којих су преузети, њихова употреба има наглашену стилску функцију. У поменутих насловима ови облици имперфекта такође евоцирају одређене периоде из прошлости, али понекад они имају иронични призвук (као у примерима 36, 37, 40, 42), односно указују на изневерена очекивања, или пак подсећају на нешто из прошлости што је било добро или је добро функционисало, а чега у савременом животу нема (примери 38, 41, 43-46). У примеру 47 очигледна је алузија на Свето писмо.

4. Корелати имперфекта: релативни презент и перфекат несвршених глагола

Перфекат је глаголско време које је у многим словенским језицима преузело функције свих других претериталних времена, нпр. у источнословенској групи, док се српски језик налази на прелазу између овог типа и тзв. јужнобалканског, чији би представници били бугарски и македонски језик. И у савременом српском језику перфекат апсолутно доминира у односу на друга прошла времена, мада су још увек у активној употреби аорист и плусквамперфекат свршени глаголи, чија се специфична семантика не може изразити семантички неутралним временом какав је перфекат. Оно пак што су, чини нам се, доминантне особине имперфеката – имперфективност и доживљеност – лако су могле бити замењене перфектом несвршених глагола, као уосталом и изузетно редак глаголски облик – плусквамперфекат несвршених глагола (в. о томе више у Танасић, 1996а). Сваки имперфекат могуће је заменити перфектом несвршених глагола, и када је референцијална тачка неки други глаголски облик, и када је то темпорални адверб, као у већ поменутих примерима:

52) Кад сам пролазио поред његове куће, он *сеђаше* на балкону и *читаше* новине. (Станојчић, 2010: 371)

Кад сам пролазио поред његове куће, он је седео на балкону и читао новине.

53) Сањаше је, у мукама, скоро сваку ноћ. (Танасић, 2005: 431)
Сањао ју је, у мукама, скоро сваку ноћ.

Занимљивија је замена имперфекта релативним, приповедачким презентом. О приповедачком презенту С. Танасић каже: „При оваквој употреби несвршеног презента у приповедању слушаца или читалаца се најнепосредније уводи у време о коме се приповеда. Исказивањем тога облика њему се, наиме, прошла радња дочарава као нешто што се збива пред његовим очима, тј. сугерише му да се он обрео у својеврсној садашњости – оној некадашњој која је важила за испричане догађаје“ (Танасић, 2005: 377). Све би се ово могло означити као *доживљеност* евентуалности изражене приповедачким презентом несвршених глагола. А то је, као што смо већ више пута наглашавали, једно од најкарактеристичнијих својстава српског имперфекта. Отуда и могућност да се он замени презентом. У следећим примерима би се презент, употребљен уз друга претеритална времена, лако могао заменити имперфектом:

54) Павле задрхта бранећи се од злокобног осећања. Партизани стоје неми и мирни као слеђено дрвеће. Ниједне речи, ниједног шушња. Гвозден стоји и гледа преко њих. (Танасић, 2005: 378)

Павле задрхта бранећи се од злокобног осећања. Партизани стајаху неми и мирни као слеђено дрвеће. Ниједне речи, ниједног шушња. Гвозден стајаше и гледаше преко њих.

55) Павле застаде и наслони се на дрен. Борце више не распознаје. Они седе у гомилама и пуше, сакривајући цигарете у шаке. Све мање и све тише говоре. (Исто: 378)

Павле застаде и наслони се на дрен. Борце више не распознаваше. Они сеђаху у гомилама и пушаху, сакривајући цигарете у шаке. Све мање и све тише говораху.

56) Чим стигоше овамо, руски новинари нитају „где је та чувена српска ракија“. Кад су је пробали, рекоше да су одушевљени и њоме и лековитим водама овдашњих бања, природом. (Д. Борисављевић, *Политика online*, 15.10.2012).

Чим стигоше овамо, руски новинари нитаху „где је та чувена српска ракија“. Кад су је пробали, рекоше да су одушевљени и њоме и лековитим водама овдашњих бања, природом.

Покушали смо да утврдимо да ли постоји одређена правилност која би условила замену имперфекта било перфектом, било релативним презентом, али такву правилност нисмо успели да уочимо. Чини нам се ипак да би се ограничења, уколико би их у појединим примерима било, пре јавила код презента него код перфекта. У понеким контекстима, приликом замене имперфекта презентом, као да се јавља проблем неслагања времена:

57) Кад сам пролазио поред његове куће, он сеђаше на балкону и читаше новине. (Станојчић, 2010: 371)

Кад сам пролазио поред његове куће, он *седи* на балкону и *чита* новине. 58) 1. У оно пак доба дође Јован Крститељ, и учаше у пустињи Јудејској. (Јев. по Матеју, гл. 3, превод Вук Ст. Караџић)

У оно пак доба дође Јован Крститељ и *учи* у пустињи Јудејској.

Употребљени презенти звуче необично, али не и немогуће, док би се перфекат могао наћи у свим контекстима без ограничења. Минуциознијом анализом и са више примера вероватно би се дошло и до прецизнијих закључака и објашњења.

5. Зашто се изгубио имперфекат у српском језику?

Мислимо да одговор на ово питање лежи у аспектуалности. Српски имперфекат је аспектуално маркирано време, јер се гради искључиво од имперфективних глагола. Ако упоредимо карактеристике нашег имперфекта са особинама имперфекта у шпанском језику нпр., у коме је овај глаголски облик у активној употреби, можемо да видимо да је основни разлог за његово губљење у српском језику управо постојање морфолошког аспекта. Имперфекат, глаголско време са не баш специфичном семантиком, за разлику од аориста рецимо, могао је у потпуности да буде замењен перфектом несвршених глагола, а због семантике доживљености и приповедачким презентом. Шпански језик има четири прошла времена и сва се доследно чувају и стриктно употребљавају. Овај језик, који, као ни други романски језици, нема категорију морфолошког аспекта, има граматички аспект, који се исказује глаголским временима, па се стога једино уз помоћ њих може да изрази значење перфективности и имперфективности:

59) *Salía* cuando llegó una visita. (Gili Gaya, 1998: 161) / Излазио је када је стигла посета.

60) *Llovía* sin parar. (Исто: 160) / Киша је падала без престанка.

У примеру 59 јасно се види разлика у трајању радњи изражених глаголима *salía* и *llegó*. Глаголом *salía* (pretérito imperfecto) изражена је прошла трајна радња, попут нашег имперфекта, док је глаголом *llegó* (pretérito indefinido) означена свршена радња, попут нашег аориста. У шпанском језику се, дакле, од истих глагола различитим временским облицима означава свршеност односно несвршеност глаголске радње. Опозиција аорист – имперфекат показује да је у историјском развоју нашег језика поред морфолошког постојао и граматички аспект.

6. Закључак

Темпоралне, аспекатске и дискурзивне карактеристике српског имперфекта, односно његов семантизам могао би се представити овако:

1) Гради се искључиво од имперфективних глагола;

Имперфекат дефинише следећа комбинација временских тачака: E, R-S, док евентуалност (радња или стање) E уведена имперфектом укључује референцијалну тачку R: $R \subseteq E$;

Евентуалност означена имперфектом увек се сагледава кроз референцијалну тачку (претходни контекст изражен неким другим прошлим временом или неким темпоралним адвербом);

Унутрашња тачка гледишта, односно перспектива, остварена преклапањем момента говора и референцијалне тачке $S \cap R \neq \emptyset$, омогућава семантику доживљености имперфекта;

На нивоу дискурса имперфекат углавном не производи секвенцијално тумачење.

И наша анализа показује да се имперфекат у савременом српском језику врло ретко употребљава, и да се поједини облици могу једино још срести у књижевнореторичком стилу, и, ређе, у новинарском и разговорном стилу нашег језика. Замењује се облицима релативног (приповедачког) презента, пре свега због његове семантике доживљености, која је карактеристична и за имперфекат, и перфектом несвршених глагола, због тога што се њиме, као и имперфектом, означава претериталност и имперфективност. Од забележених облика најчешћи су *беше*, *зваше* и *беше зове*, који су лексикализовани и у савременом језику употребљавају се као деиктичке партикуле. Облици *беху* и *бејашу* могу се сматрати темпоралним, али, будући да се јављају само у насловима анализираних текстова, стилски су маркирани. Разлог нестајања имперфекта из глаголског система нашег језика лежи у морфолошком аспекту. Семантика имперфекта могла је у потпуности да буде замењена перфектом несвршених глагола, док се у шпанском језику нпр., за који је, као и за друге романске језике, карактеристичан граматички аспект, једино употребом конкретног глаголског времена може остварити та функција.

Извори

Политика online, 8–18. 10. 2012.

Гугл претраживач.

Нови завјет (превод Вука Ст. Караџића:

http://www.rastko.rs/bogoslovlje/novi_zavjet/index_c.html

Литература

Borik, O. (2002). *Aspect and reference time*. Universiteit Utrecht: PhD dissertation.

Gili Gaya, S. (1998). *Curso superior de sintaxis Espanola*. Barcelona: Vox.

Ковачевић, М. (2008). *О деиктичкој употреби имперфекта*. Српски језик 13/1–2, година XIII. Београд, 149–161.

- Ковачевић, М. (2011). *О модалном презентском имперфекту и футуру првом у савременом српском језику*. У: Граматичка питања српског језика, Београд: Јасен, 207–215.
- Маретић, Т. (1963). *Граматика хрватскога или српскога књижевног језика*. Загреб: Матица хрватска.
- Reichenbach, H. (1947). *Elements of Symbolic Logic*. New York: The Macmillan company.
- Станојевић, В., Ашић, Т. (2008). *Семантика и прагматика глаголских времена у француском језику*. Крагујевац: Филум.
- Станојчић, Ж. (2010). *Граматика српског књижевног језик*. Београд: Креативни центар.
- Стевановић, М. (1989). *Савремени српскохрватски језик II*. Београд: Научна књига.
- Стевановић, М. (1967). *Функције и значења глаголских времена*. Београд: САНУ.
- Танасић, С. (1996). *Презент у савременом српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Танасић, С. (1996а). *О перфекту и плусквамперфекту имперфективних глагола*. Нови Сад: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXIX/1, 91–97.
- Танасић, С. (2005). *Синтакса глагола*. У: Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Људ., Тошовић, Б., *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 345–477.

Dragana T. Veljković

IMPERFECT CORRELATES IN JOURNALIST STYLE OF CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

Summary: Imperfect is a verb tense which has been significantly lost both in written and spoken contemporary Serbian language. Most often it is replaced by Perfect tense of imperfective verbs or by Relative Present. According to Reichenbach (1947), Imperfect is defined by the following combinations of temporal points: E, R-S, which means that eventuality expressed by it is located in the past, actually that it is anterior to the moment of speech S. Since, according to Reichenbach, Aorist is also represented by the same combination of temporal points, a significant characteristic of Imperfect is the fact that eventuality introduced by this tense implies duration, whereas Aorist excludes the duration of process. Thus, Imperfect in Serbian is formed exclusively by imperfective verbs. In this paper we will discuss the properties and usage of Imperfect in the Serbian language, then contrast them with its characteristics in the Spanish language in which it has been consistently used. We will try to show that the main reason for its disappearance in Serbian is actually the existence of morphological aspect, which allowed the semantics of Imperfect to be completely replaced by the Perfect of imperfective verbs, while in Spanish, which is characteristic of its syntax aspect, only a verb tense can perform that function. Relying on journalist style corpus as well as on Google search, we will try to find contexts in which Imperfect is expected and then determine its correlates in contemporary language.

Key words: imperfect, correlates, journalist style, Serbian language, aspect